УДК 631.115

К. А. Олійник,
ст. викладач кафедри маркетингу та управління бізнесом,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

K. Oliynik,
senior lecturer of department of marketing and business management, Pavlo Tychyna Uman state pedagogical university

OPERATION OF FARMS CHERKASSY REGION

У статті зроблено спробу проаналізувати особливості діяльності й розвитку фермерських господарств Черкащини, виявити причини, які гальмують їх розвиток, та окреслити перспективні шляхи подолання наслідків економічної нестабільності. Проведений аналіз дав змогу стверджувати, що соціально-економічне значення фермерських господарств є надзвичайно важливе для формування життєздатного конкурентоспроможного сільського господарства Черкаської області.

The paper attempts to analyze the features and development of farms Cherkassy, identify the causes that impede their development and outline promising ways of overcoming the economic instability. The analysis made it possible to argue that the socio-economic importance of farms is critical for the formation of a viable competitive agriculture Cherkassy region.

Ключові слова: фермерські господарства, сільськогосподарська продукція, параметри розвитку фермерських господарств, ефективність роботи фермерських господарств.
Key words: farms, farm products, the parameters of farms, the efficiency of farms.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Активний розвиток фермерських господарств протягом останнього десятиріччя, як принципово нової для України соціально-економічної форми господарювання, був об'єктивно зумовлений ринковими відносинами, а також залежав і від державного регулювання земельних відносин, підтримки у створенні виробничої бази, величини землекористування, формування відповідної інфраструктури, спеціалізації та кооперації і послідовного курсу на формування середнього класу на селі. Фермерські господарства стали однією з визнаних і рівноправних форм господарювання на селі на основі приватної власності, які всі свої витрати відшкодовують за рахунок власних доходів, а основною метою їхньої діяльності є одержання прибутку [9, с. 123].

Проте, загальні параметри розвитку фермерських господарств, у т.ч. й у Черкаській області, не відповідають можливостям і потребам аграрної економіки (рис. 1). За кількістю фермерських господарств, їхнім внеском у загальний обсяг виробництва, зайнятістю працівників та іншими показниками Україна відстає від розвинутих країн світу через високу ресурсозатратність виробництва, застарілий парк сільгосптехніки та високу вартість обладнання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми функціонування і розвитку фермерських господарств широко відображені у вітчизняній економічній літературі, зокрема в працях З.С. Варналія, П.І. Гайдуцького, Ю.Е. Губені, В.К. Збарського, В.В. Зіновчука, Ю.О. Лупенка, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, П.Т. Саблук, О.Г. Шпикуляка, В.П. Горьового. Разом з тим деякі особливості ведення діяльності й розвитку фермерських господарств потребують подальшого аналізу.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є визначення особливостей функціонування фермерських господарств Черкаської області та виявлення тенденцій їх розвитку.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

З огляду на розвиток і зміни в аграрному секторі України, що відбувались протягом останнього десятиріччя, важко класифікувати сільгоспвиробників. В Україні прийнято виділяти три категорії сільгоспвиробників: великі, особисті селянські господарства та фермери.

Фермерські господарства виступають більш прогресивними, створення яких також було започатковано ще на початку 90- х років [7, с. 167]. На Україні "фермерське господарство" використовується як підприємницька структура, за якою закріпляється до 50 га сільськогосподарських угідь, але не більше 100 га земельних угідь [1, с. 13—14].

У Законі України "Про фермерське господарство" від 19.06.2003 року зазначається, що фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибут-

Передплатний індекс 21847

Рис. 1. Динаміка кількості фермерських господарств України у 2000—2011 роках

* побудовано автором на основі [10].

Рис. 2. Динаміка кількості фермерських господарств Черкаської області у 2000—2011 роках

* Побудовано автором на основі [10].

Таблиця 1. Площа сільськогосподарських угідь у користуванні фермерських господарств Черкаської області, за роками

Показники	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Кількість фермерських господарств, одиниць	713	1102	1140	1178	1152	1134	1132	1126
Площа с.-г. угідь у користуванні всього, тис. га	34,0	101,3	111,4	113,1	122,5	128,2	130,5	132,4
у т.ч. ріллі	32,0	99,0	108,7	110,9	120,3	125,9	128,7	130,4
Площа с.-г. угідь на одне фермерське господарство, га	47,7	91,9	97,7	96,0	106,3	113,0	115,3	117,6
у т.ч. ріллі	44,9	89,8	95,4	94,1	104,4	111,0	113,7	115,8
Питома вага с.-г. угідь фермерських господарств у загальній площі сільгоспугідь області, %	2,3	7,0	7,1	7,7	8,5	8,5	8,7	8,8

* Побудовано автором на основі [10].

ку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до закону [4].

Проте, на думку В.Я. Месель-Веселяка, фермерство як форма господарювання в Україні ще недостатньо розвинена. На 100 га сільськогосподарських угідь фермери у 2008 році виробили продукції на 149 тис. грн., тоді як сільськогосподарські підприємства — на 246, а у 2010 році обсяг виробленої продукції фермерськими господарствами склав 116,83 тис.грн. [8, с. 17].

Якщо на кінець 1999 року в Україні всього нараховувалося 35,9 тис. фермерських господарств, то на середину 2000 року їх уже було 37,1 тис., а на кінець 2007 року — 43,4 тисячі [7, с. 172].

Загальна кількість фермерських господарств у межах країни залишається майже незмінною. За останній рік кількість фермерських господарств скоротилася на 3,5% або 1,5 тис. господарств. Відсутність необхідних оборотних активів та сільськогосподарської техніки для ведення господарської діяльності призводять до того, що фермери припиняють свою діяльність. До того ж ситуація ускладнюється й загальноекономічною нестабільністю в країні, яка також відображається на діяльності фермерських господарств.

За соціально-економічним розвитком фермерських господарств Черкаська область не виділяється на тлі інших областей України. Тут зосереджено близько 2,6% фермерських господарств країни (що

у 5,5 рази менше, ніж у Одеській області, проте середній розмір фермерських господарств у Черкаській області в 1,7 рази більший ніж в Одеській). За їхньою кількістю регіон знаходиться на 17 місці в державі (рис. 2). Більшість із них зайнята виробництвом продукції рослинництва.

З даних рисунку можна зробити висновок, що кількість фермерських господарств Черкащини до 2008 року зростала невеликими темпами, а потім спостерігається тенденція до зменшення їх чисельності. Так, у 2008 році в області налічувалося 1152 фермерських господарств, що на 2% менше попереднього, а у 2011 році — 1126 одиниць, що менше 2008 р. на 2% або 26 господарств.

Таблиця 2. Групування фермерських господарств Черкаської області за розміром земельних ділянок у 2010 році

Показники	Кількість господарств	Питома вага до загальної кількості господарств, %	Загальна площа сільгосп-угідь, га	Питома вага до загальної площі сільгосп-угідь, %	Припадає сільгосп-угідь в середньому на одне господарство, га
Господарства, що мають землі - всього	1052	92,9	130545	100,0	124,1
у тому числі:					
до 3 га	28	2,5	62	0,0	2,2
від 3,1 га до 5 га	31	2,7	130	0,1	4,2
від 5,1 га до 10 га	65	5,7	509	0,4	7,8
від 10,1 га до 20 га	181	16,0	2888	2,2	16,0
від 20,1 га до 50 га	352	31,1	12458	9,5	35,4
від 50,1 га до 100 га	150	13,3	10917	8,4	72,8
від 100,1 га до 500 га	186	16,4	39601	30,3	212,9
від 500,1 га до 1000 га	37	3,3	25407	19,5	686,7
більше 1000 га	22	1,9	38573	29,6	1753,3
Господарства, що не мають землю	80	7,1	X	X	X
Усього господарств	**1132**	**100,0**	**X**	**X**	**X**

* Побудовано автором на основі [10].

Станом на 1.01.2011р. на території області зареєстровано 1132 фермерських господарств, з них діючих — 87%. У їх користуванні знаходиться 130,5 тис. га сільськогосподарських угідь, у т.ч. 128,7 тис. га ріллі (табл. 1).

Слід відзначити, що протягом всього періоду існування фермерства в Черкаській області, особливо в останні п'ять років, спостерігається стійка тенденція до концентрації земель.

Дані таблиці 1 свідчать про зростання кількості фермерських господарств до 2008 року включно. Однак, у 2009 році відбулося зменшення їх кількості на 18 господарств, але дана різниця не є суттєвою. Причиною цього є нестабільна економічна ситуація в країні, й зокрема, погіршення соціально-економічного стану області. А от площа сільськогосподарських угідь, які перебувають у користуванні фермерських господарств Черкащини

Таблиця 3. Наявність фермерських господарств Черкаської області за роками

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Черкаська область	**713**	**879**	**1011**	**1025**	**1067**	**1102**	**1140**	**1178**	**1152**	**1134**	**1132**	**1126**
Городищенський	28	26	25	26	25	26	34	31	31	30	32	33
Драбівський	31	34	35	38	71	77	78	80	77	72	71	73
Жашківський	6	9	12	11	10	14	16	19	23	24	29	32
Звенигородський	83	82	97	103	98	92	94	94	90	83	87	86
Золотоніський	34	35	39	41	36	40	40	41	41	40	40	41
Кам'янський	58	63	64	65	64	71	74	76	72	72	71	69
Канівський	58	56	65	64	62	69	74	77	61	59	44	38
Катеринопільський	40	48	52	52	53	53	59	67	67	68	70	70
Корсунь-Шевченківський	15	23	26	25	23	20	19	20	19	20	21	19
Лисянський	10	26	55	47	49	54	57	57	55	55	55	50
Маньківський	47	102	109	113	117	103	108	112	120	122	122	122
Монастирищенський	40	43	53	60	63	73	81	86	90	93	90	91
Смілянський	21	31	38	44	46	49	51	53	53	53	54	54
Тальнівський	38	61	69	68	69	74	74	74	66	65	64	67
Уманський	64	72	75	76	78	77	78	82	80	72	75	75
Христинівський	25	26	32	31	33	35	39	40	41	40	38	38
Черкаський	22	26	35	35	37	40	41	50	44	45	45	45
Чигиринський	16	16	19	20	22	25	22	19	18	19	18	53
Чорнобаївський	33	39	45	45	49	54	52	51	52	51	52	17
Шполянський	44	61	66	61	62	56	49	49	52	51	54	53

* Побудовано автором на основі [10].

Таблиця 4. Виробництво основних сільськогосподарських культур у фермерських господарствах Черкаської області за роками, тис.ц.

Сільського-сподарська продукція	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Зернові та зернобобові культури, у т.ч.	359,9	938,1	1161,8	775,1	1950,8	1838,0	1937,5	1330,8	2747,2	2874,5	2325,7
пшениця	117,3	435,7	442,9	53,9	551,5	720,5	550,2	577,3	1255,3	1054,7	875,3
ячмінь	149,3	330,1	432,0	298,9	577,6	647,3	924,6	342,2	793,9	990,1	565,1
кукурудза на зерно	35,8	97,1	209,2	363,8	733,0	386,2	362,6	357,6	584,1	725,2	821,5
Цукрові буряки (фабричні)	269,4	346,3	610,2	432,1	701,5	851,1	1482,9	461,8	312,8	178,5	709,1
Соняшник	36,9	17,9	49,5	120,6	86,8	161,5	165,8	150,5	305,2	396,0	394,0
Картопля	2,9	4,2	3,9	3,8	4,5	4,4	5,0	5,6	10,2	9,8	5,7
Овочі	29,2	23,8	28,1	22,5	24,0	26,5	45,4	20,1	30,9	35,6	28,0

* Побудовано автором на основі [10].

зростають з року в рік — у 2011 році вона збільшилася на 31% проти 2005 року.

Відомо, що ефективність роботи фермерських господарств значно залежить від їхніх розмірів (табл. 2). За розрахунками, найраціональніший розмір фермерських господарств має становити 300—400 га, тоді як тепер він дорівнює близько 130 га.

Дані таблиці свідчать про те, що більше ніж 30% загальної кількості господарств області мають земельні площі у розмірі від 20 до 50 га. Частки господарств, які мають земельні площі від 10 до 20 га та від 100 до 500 га, коливаються в межах 16% та 16,5%.

Суттєвою диференціацією характеризується розвиток фермерства Черкащини й за районами. Отже, четверта частина фермерських господарств області зареєстрована на території Звенигородського, Маньківського та Монастирищенського районів (табл. 3).

У 2010 році фермерськими господарствами Черкаської області вироблено валової продукції рослинництва на суму 200,2 млнгрн. (на 2,3% менше, ніж за попередній рік). Фермери займалися в основному, вирощуванням зернових і зернобобових культур виробництво яких склало майже половину валової продукції, виробленої фермерськими господарствами, а також соняшника на зерно та сої — по 17 та 8%.

За даними таблиці 4, можна зробити висновок, що у порівнянні з 2009 роком виробництво зерна скоротилось на 19% (становить 232,6 тис. т), насіння соняшника — майже не змінилось (39,4 тис. т), а виробництво цукросировини (70,9 тис. т) зросло в 4 рази.

У 2010 році на продукцію тваринництва у фермерських господарствах припадає лише 13% загального обсягу виробництва (у 2009 р. — 10%). Тваринництвом в області займались 59 фермерських господарств і виробили 1,5 тис. тонн м'яса, що на 25% більше обсягу 2009 року 7,9 тис. т молока (на 6% більше) та 302 тис.шт яєць (у 4,6 раза більше). В цих господарствах протягом року поголів'я великої рогатої худоби зросло на 6,7%, свиней — на 12,5%, овець — на 17,2%, а птиці всіх видів — майже не змінилося (табл. 5).

Проведений аналіз дає змогу зробити висновок, що фермерські господарства Черкаської області можна визначити як сектор регіональної аграрної економіки, в якому функціонують суб'єкти підприємницької діяльності, що здійснюють самостійну, інноваційну, систематичну, на власний ризик господарську діяльність з метою отримання економічного і соціального ефекту.

Отже, фермерське господарство — це одна із форм малих сільськогосподарських підприємств, яка характеризується домінуванням приватної власності на землю та засоби виробництва. Йому

Таблиця 5. Виробництво основних продуктів тваринництва у фермерських господарствах Черкащини за роками, тонн

Сільського-сподарська продукція	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Вироблено м'яса (у забійній вазі) – всього, у т.ч.	130	165	317	329	324	342	565	1001	962	779	1013
яловичина і телятина	85	120	232	182	190	161	246	265	275	359	271
свинина	39	39	73	139	127	176	291	716	680	412	719
баранина	-	1	-	-	1	-	-	-	4	1	1
м'ясо птиці	–	–	4	1	1	4	23	18	2	2	21
Молоко	1113	2004	2342	2897	4262	4678	4610	3933	4483	7472	7917
Яйця, тис. штук	–	–	11,1	18,1	25,0	109,6	212,3	187,4	49,1	65,9	302,0
Мед	1	2	6	4	9	7	6	6	4	3	8

* Побудовано автором на основі [10].

властиві: вільний вибір виду господарської діяльності та повна економічна відповідальність за результати господарювання [9, с. 123]. Як форма підприємницької діяльності фермерське господарство має такі переваги: гнучкість; мобільність (швидка реакція на запити ринку); швидке впровадження досягнень науково-технічного прогресу; незначні витрати на управління; виключається бюрократизація; вузька виробнича спеціалізація; висока продуктивність праці; низькі витрати виробництва [6, с. 46].

Розвиток фермерства відбувався складно, чому є багато причин. Серед найважливіших — досить низький рівень їх матеріально-технічного і фінансового забезпечення. Також не завжди належну увагу його розвитку на першому етапі становлення приділяла й місцева влада [7, с. 179].

Серед найактуальніших проблем розвитку малих сільськогосподарських підприємств можна виділити наступні:

— дефіцит обігових коштів, відсутність відчутної фінансово-кредитної й ресурсної підтримки з боку держави;

— низький рівень підприємницької ініціативи;

— складна система оподаткування, адміністративний тиск;

— нерозвиненість інфраструктури з підтримки підприємництва;

— низька продуктивність праці через відсутність сучасних високоефективних технологій;

— незадовільне забезпечення правовою й економічною інформацією, у т.ч. про ринки збуту і ціни на сільськогосподарську продукцію [3, с. 63].

У свою чергу, болючими проблемами у формуванні ефективного економічного механізму господарювання фермерських господарств виступають, насамперед, їх низька технічна оснащеність (1 трактор на 2 господарства, 1 зернозбиральний комбайн на 5 формувань, 1 сівалка на 4 господарства; при цьому ступінь зношеності фондів становив у 2007 році 52,5%), невеликий розмір господарства, недосконале оподаткування і кредитування як у комерційних банках, так і з боку держави [5, с. 11].

Саме тому, для сталого розвитку фермерських господарств Черкащини слід забезпечити доступне агросервісне обслуговування (забезпечення якісними насінням, добривами, молодняком худоби та птиці і т.д.); надавати різного роду послуги і консультації (механізовані, транспортні, обробітку грунту, постачання, переробки та реалізації продукції); впроваджувати у роботу малих агроформувань досягнення науково-технічного процесу та вдосконалювати організацію технологічного процесу.

ВИСНОВКИ

Фермерські господарства Черкащини відіграють надзвичайно важливу роль у формуванні продовольчого ринку області в сучасних умовах господарювання.

Значення фермерських господарств Черкащини полягають у їх орієнтації й адаптації до потреб споживачів, впровадження нових видів діяльності, ощадливості у витрачанні ресурсів, згуртованості, старанності, якісному і вчасному виконанні робіт, високій пристосованості до конкретних умов ринкового середовища. Об'єктивна необхідність подальшого розвитку фермерських господарств Черкаської області пов'язана з тим, що завдяки їм забезпечується: поповнення обсягу й асортименту сільськогосподарської продукції; забезпечення міського населення якісним продовольством, збільшення додаткових грошових надходжень сільського населення, надходження до місцевих бюджетів, активізація зайнятості на селі, виховання молоді у дусі працьовитості та високої моралі.

Література:

1. Артеменко А.М. Організаційно-економічні основи розвитку фермерських господарств: монографія / А.М. Артеменко. — К.: ННЦ ІАЕ, 2008. — 272 с.

2. Варналій З.С. Основи підприємництва: Навч. посібн. / З.С. Варналій. — 3-тє вид., випр. і доп. — К.: Знання-Прес, 2006. — 350 с.

3. Давиденко К.В. Розвиток підприємництва в агропромисловому виробництві / К.В. Давиденко // Економіка АПК. — 2004. — № 9. — С. 61—67.

4. Закон України "Про фермерське господарство" від 19.06.2003 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua

5. Збарський В.К. Функціонування фермерських господарств Черкащини / В.К. Збарський // Бухгалтерія в сільському господарстві. — 2007. — № 23 (200). — грудень. — С. 10—15.

6. Кулинич В.М. Особливості діяльності фермерських господарств як підприємницької форми господарювання / В.М. Кулинич // Економіка АПК. — 2005. — № 7. — С. 45—47.

7. Малік М.Й. Аграрна реформа і розвиток підприємництва / М.Й. Малік, П.М. Федієнко. — К.: Інститут аграрної економіки УААН, 2003. — 271 с.

8. Месель-Веселяк В.Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації в сільському господарстві / В. Я. Месель-Веселяк // Матеріали Дванадцятих річних зборів Всеукраїнського Конгресу вчених економістів-аграрників (Київ, 25—26 лютого 2010 р.); відп. ред. П.Т. Саблук. — К.: ННЦ ІАЕ, 2010. — С. 11—36.

9. Музика П.М., Жидяк О.Р. Суть та особливості форм господарювання у сільському господарстві в ринкових умовах / П.М. Музика, О.Р. Жидяк // Науковий вісник НЛТУ України. — 2010. — Вип. 20.1. — С. 120—124.

10. Офіційний сайт Головного управління статистики у Черкаській області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ck.ukrstat.gov.ua

Стаття надійшла до редакції 29.03.2013 р.